

KULTUREN

Klörups häradshäkte, fönsterrestaurering

Klörup 3:3, Lilla Slågarps socken, Trelleborgs kommun, Skåne

Antikvarisk medverkan 2016

KULTURMILJÖRAPPORT 2016:6

HENRIK BORG

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN FÖR SÖDRA SVERIGE

Innehåll

Inledning	2
Sammanfattning av utförda arbeten 2016.....	2
Administrativa uppgifter	2
Byggnadshistorik.....	2
Dokumentation före åtgärd och utförda åtgärder.....	3
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder.....	4
Avvikelse/ej utförda åtgärder	5
Iakttagelser som gjorts under arbetet.....	5
Övrigt.....	6
Bilaga	7

Inledning

Kulturen fick 2013 förfrågan från fastighetsägaren Skytts härads hembygdsförening om vi kunde bidra med råd inför en restaurering av tak och fönster på Klörups häradshäkte. Efter diskussion på plats och ett skriftligt åtgärdsförslag har Skytts härads hembygdsförening valt att anlita Kulturen som antikvarisk medverkande vid 2014-års restaureringsarbeten på Klörups häradshäkte. Arbetena på fönstren sköts upp till våren 2016 då de genomfördes.

Sammanfattning av utförda arbeten 2016

- Restaurering av fönster och dörr

Administrativa uppgifter

Fastighetsbeteckning: Klörup 3:3

Kommun: Trelleborg

Arbetshandlingar:

Länsstyrelsens beslut: 2014-05-21 dnr 432-13639-2014

Länsstyrelsens beslut: 2015-03-30 dnr 434-22829-2014

Åtgärdsförslag Carita Melchert o Henrik Borg Kulturen 20131029

Offert från fönsterateljén i Skåne, 20131114

Fastighetsägare: Skytts härads hembygdsförening

Entreprenör: Fönsterateljén i Skåne Terminsvägen 6 i Hjärrup

Smide: Håkan Haleby, Smedjan Klörup

Antikvarisk medverkan: Henrik Borg, Kulturen,

Startdatum: 2016-01-07

Slutbesiktning: 2016-04-18

Byggnadshistorik

Klörups häradshäkte är skyddat som byggnadsminne och har ett stort kulturhistoriskt värde. Byggnaden är troligen uppförd vid 1800-talets början. Idag är fasaderna oputsade röda tegelfasader men de kan ha varit putsade vid 1800-talets början då ytterst få byggnader uppfördes med oputsade tegelfasader vid den tiden. Den nuvarande takkonstruktionen är troligen delvis ursprunglig från byggnadstiden 1809 men även ändrad. 2014 genomfördes takomläggning och lagning av takbjälke.

Dokumentation före åtgärd och utförda åtgärder

Under 2014 genomfördes restaurering av tak, under 2015 sattes gips över några sprickor för att undersöka om sprickorna var i rörelse, dessa har inte spruckit eller ändrats. Inför fönsterrestaureringen gjordes en färgundersökning, denna visar att samtliga fönster och luckor, bortsett från pardörren, är av sentida tillverkning. Underliggande färgspår fanns endast på pardörren. Den kulör som valdes var S7020-G10Y en kromoxidgrön kulör, det fanns även mindre spår av en mer blåaktig kulör som jag uppskattade till ungefär S5540-B90G. Då spåren var svåra att få hela ytor av kan endast en färganalys med tunnslipning på laboratorium avgöra vilken kulör det egentligen är. Underliggande färg kommer inte att slipas ned eller påverkas utan sparas som underliggande lager för framtida färgundersökningar. Inför arbetena konstaterades att även fogning mellan karm och vägg var i behov av åtgärd och att en del beslag behövde nytillverkas. I de fall det rör äldre handsmidda beslag (pardörren) har dessa nytillverkats som handsmidda beslag, i övriga fall (1960-tals beslag) har dessa köpts i butik.

Vid fönsterrestaureringen bedömdes att samtliga fönsterluckor var av tillverkning från 1900-talets andra hälft och att samtliga fönsterbågar är från samma tid samt att de senare har ändrats vid något tillfälle. Idag är bågarna indelade med två spröjs som ger tre glastrutor, i alla bågarna finns spår efter en spröjs som delat bågen i två lika stora delar. De nya spröjsarna har inte tappats i bågens sidor utan spikats löst på vid ändringen. Virkeskvaliteten i botten- och sidostycken bedöms vara god medan överstycket är av sämre virke. Glasrutorna är varierande men med valsat och planglas. Beslut togs att ersätta planglas med valsat nytillverkat glas s k kulturglas från Alstermoglas GFAB. Beslagen är sentida, eller i alla fall av industriell tillverkning troligen tillverkade under 1960-talet eller senare. I en del fall var de målade och i andra omålade. Till målning 2016 har använts Engwall och Claessons linoljefärg. Det finns två typer av beslag till fönsterluckorna, dels de som är synliga vid stängda luckor (fortsatt inmålade i grön färg) och de som är synliga vid öppna luckor (målas svarta). Smidet och beslag har rostskyddsbehandlats med blymönja inför täckmålning med grön respektive svart färg. Snickerilagning av luckorna görs genom skarvning av rötskadat virke se bild. Mindre trälagning sker med Pattex Trälim Original (vattenbaserat och utan lösningsmedel). Vid genomgång av använt material som Jean-Yves Dion vid Fönsterateljén i Skåne lämnat framkom att det kitt som brukats inte var ett traditionellt linoljekitt baserat på linolja och krita. Istället hade man använt Tremcos produkt Mastic G fönsterkitt och Illbruck OS 106, anledningen är att fönsterhantverkaren inte tror att föreningen kommer att underhålla fönstren i den utsträckning som krävs vid användande av linoljekitt. I Illbrucks produktblad skrivs:

"Plastiskt specialkitt för glasning. Uppbyggt på halvtorkande oljor och petrokemiska bindemedel. Smidig, lättarbetad konsistens och av glasmästarna mycket omtyckt kitt sedan 50-talet. Finns i olika standardkulörer. I större förpackningar säljes OS106 Fönsterkitt under namnet OS108 Mastic."

Valet av kitt gjordes inte i samråd med antikvariskt sakkunnig och i traditionell restaurering godkänns inte denna typ av material. I Fönsterateljéns arbetsbeskrivning nämns att alla petrokemiska produkter ska avlägsnas och ersättas med traditionella linoljeprodukter. Efter slutbesiktning har frågan om material har diskuterats mellan Länsstyrelsen och antikvariskt sakkunnig och resultatet har blivit att ingen rättelse begärs i detta fall.

Fönstren är olika utformade i olika delar av huset, det södra fönstret i bostadsdelen är försett med innerbågar (F5 enligt numrering på skissen nedan). Utvändigt finns foder runt en del av fönstren men inte alla, möjligen beror det på att en del fallit bort eller monterats ned tidigare. Fönsterluckor finns till alla fönstren men de är också av skiftande utförande. Trälagning i F5 (västra fönstret av de tre i söder), bottenstycket lagat. Färg har målats i ljusgrå på insida karm och båge i boningsrummen. F6 omfattning/foder trälakat med nytt bottenstycke och ilusning av östra sidofodret. 1 gångjärnsstapel kompletteras, bruk lägges mellan fodret och vägg för att undvika vattenficka. Äldre bruk innehåller grov ballast inte sjöstensballast. Stängningsmekanism saknades delvis endast bult genom mittpost fanns, kompletterades. Fönsterluckor kompletterades med antikbehandlade fabrikstillverkade gångjärn som målats med blymönja och svart linoljefärg. Flera olika typer av beslag och staplar, de befintliga var ej handsmidda utan fabrikstillverkade, har kompletterats med fabrikstillverkade som målningsbehandlats likt övrigt smide (blymönja och svart linolja).

Dörren är troligen ursprunglig eller åtminstone från 1800-talets första hälft. För att öka dörrvirkets motståndskraft har dörrbladen strukits med opigmenterad rå linolja invändigt. Karmöverstycke hade böjts ned av trycket från ovanförvarande mur och det fasta dörrbladet kunde inte öppnas, då panelen grep tag i karmen. Panelen har därför slipats och justerats så att dörren kan öppnas igen. En bräda kompletterad i panelen, något avslipade för att minska kapillärkraften. Panelen var i gott skick men enstaka hål har lagats i med kitt för att sen övermålas. Utvändigt har dörren och karm målats med samma gröna kulör som fönstren. Nedre beslaget till gångjärnet på det östra dörrbladet har bytts till ett nyttillverkat, handsmitt i den intilliggande smedjan. Mellan karm och mur drevades med tjärat lindrev, därefter fogades de lösa tegelstenarna under dörren med pigmenterad kalkfog. För att bryta den vita kalkkulören blandades järnoxidsvart i bruket.

Vid slutbesiktning befanns två av fönstren i bostadsdelen innehålla glipor mellan karm-bottenstycke och bågbottenstycke. Gliporna var av den art att man kan befara att snö kan blåsa in och orsaka mindre fuktskador. En trälagning är besvärlig i detta läge då skarv här kan vara utsatt för fukt och medföra framtida skador, därför beslöt vi att lägga till en tunn kvartsstav på karmbottenstycket för att stänga glipan, för att nå symmetri och minska den visuella påverkan fästs stav i båda lufterna på två fönster och kvartsstaven målas in i karmfärg.

I fönsterluckorna på vinden finns mindre list i form av kvartstav som håller glaset, i den västra har nedre listen ersatts med ny list med avvikande profil, men då avvikelsen är ringa och har ett undanskymt läge i byggnaden påverkar inte detta upplevelsen av häradshäktet.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

De byggnadsåtgärder som genomförts 2016 har utförts tillfredsställande ur antikvariskt hänseende. Denna åtgärd bidrar till att bevara byggnaden långsiktigt och ger byggnaden ett välvårdat yttre. Det är viktigt att fastighetsägaren Skytts härads hembygdsförening underhåller byggnaden med kontinuerliga insatser, särskilt viktigt är att se till att tak inte läcker och att fönstren och dörrar målas. En ungefärlig riktlinje för fönsterunderhållet är

att de fönster som sitter i södra och västra fasaderna kräver oftare underhåll än övriga. Årligen bör trävirket och kittet på fönstren strykas utvändigt med rå linolja i södra och västra fasaden. Om ca 5 år, dvs 2021 kan det vara bra att åter stryka fönstren med pigmenterad linolfjärg. Viktigt att även testa fönstrens funktion för att spåra eventuella skador i virket och beslag.

Avvikelser/ej utförda åtgärder

Det kitt som brukats är Tremcos produkt Mastic G fönsterkitt och Illbruck OS 106. Valet av kitt gjordes inte i samråd med antikvariskt sakkunnig och i traditionell restaurering godkänns inte denna typ av material. I Fönsterateljéns arbetsbeskrivning nämns att alla petrokemiska produkter ska avlägsnas och ersättas med traditionella linoljeprodukter. Efter slutbesiktning har frågan om material har diskuterats mellan Länsstyrelsen och antikvariskt sakkunnig och resultatet har blivit att ingen rättelse begärs i detta fall. I övrigt har inga avvikelser från handlingarna gjorts.

Iakttagelser som gjorts under arbetet

En äldre grön kulör kunde iakttas, den bedöms vara en kromoxidgrön kulör S7020-G10Y. Redan under föregående års arbeten, under 2014 noterades:
"Rummet i sydväst har putsbortfall på väggen, skadorna är mest omfattande vid golvnivå och invid väggventil. Det kan bero på förhöjd fukthalt i murverket. Fönsterrestaurering och foglagning kan förbättra inomhusklimatet men möjligen stiger fukt även från golv och väggarna och då krävs förmodligen en dränering för att få ned fuktnivåerna. I köket fanns grönalger på tegelgolvet och det beror troligen på takdropp men då taket lagats ska fukthalten minska. Kvarstår problemen bör orsaken sökas i golvkonstruktion och dränering. Sprickor i väggen mellan kök/farstu och häktesceller kan bero på sättningar, oklart hur gamla sprickorna är men föreningen föreslås hålla uppsikt över förändringar. I norra fasaden syns att takfotsgesimsen är oregelbunden, översta tegelskiftet ger intryck av att tippa ut. Om dessa oregelbundenheter har med påfrestningar på takstolen och frånvaron av fungerande remstycke att göra är oklart. Viktigt att föreningen håller kontinuerlig tillsyn för att spåra eventuella förändringar som vidgade sprickor eller bortfall av tegel."

Materialanvändning

Nyttillverkade beslag från Specialbeslag AB i Göteborg <http://www.specialbeslag.se/>

Klörups smedja, Håkan Haleby, handsmitt bandgångjärn till dörren.

Tremcos produkt Mastic G fönsterkitt och Illbruck OS 106 fönsterkitt

Blymönja från Brava Minio di piombo heritage type

Svart linolfjärg från Ottosson i Genarp

Naturlig hydraulisk kalk St Astier NHL 3,5 mortel 0-4 mm 1:2

Vit samt kulörsatt linolfjärg från Engwall & Claesson i Bandhagen

Övrigt

Byggmöte/besiktning

20151116 färgundersökning Klörup

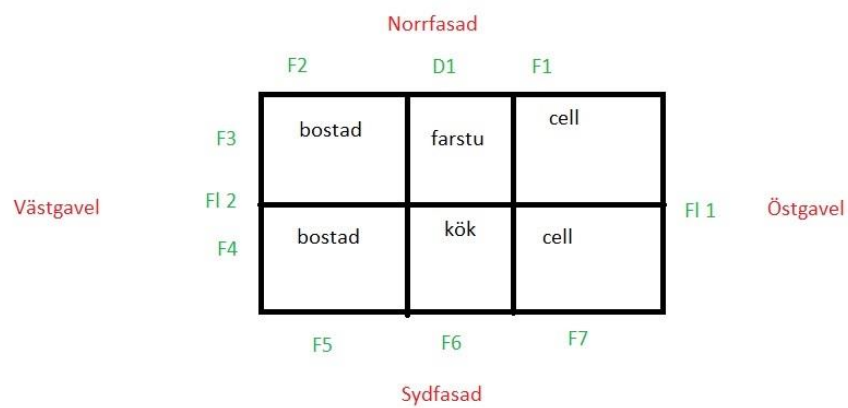
20160111 besök verkstad

20160404 platsbesök Klörup

20160418 slutbesiktning Klörup

Dokumentation Föreliggande antikvariska rapport utgör dokumentationen, kopior på rapporten tillsänds Fastighetsägaren, Länsstyrelsen i Skåne län. Arbetsmaterial och ytterligare bilder förvaras i arkivet på Kulturen, Lund. Delar av en äldre smidd kniv med trähandtag hittades i panelen på ytterdörren av Jean-Yves Dion, denna kniv och mindre delar av dörrbladets panel med färgspår finns på kulturen.

Bildbilaga

Klörups häkte 2016

Snickerilagning av fönsterluckorna på plats i Fönsterateljén i Skåne, Hjärup.

Entrédörr från insida, troligen ursprunglig, inför åtgärd.

Entrédörr från insida med nytillverkat handsmitt bandgångjärn med lökformad avslutning.

Entrédörr från utsida, inför åtgärd

Entrédörr från utsida, efter åtgärd.

F1 norra sidans östra fönster, inför åtgärd.

Samma fönster efter åtgärd.

Klörups häradshäkte med nyligen restaurerat tak, dörrar och fönster.

Arkeologiska arkivrapporter från Lund har övergått i serien Kulturmiljörapporter fr.o.m. 2013.
I serien Kulturmiljörapporter har utgivits:

2015

- 2015:16 Kv Gråbröder 14, Lund. Arkeologisk förundersökning 2014. Aja Guldåker.
2015:17 Kv Trädgården 8, Lund. Arkeologisk förundersökning 2015. Ivan Balic.
2015:18 Kv Sankt Märten 28, Lund. Arkeologisk förundersökning 2015. Johan Wallin.
2015:19 Kv Repslagaren 29 Lund. Arkeologisk förundersökning 2014. Ivan Balic.
2015:20 Borgeby 23:6, Lomma kommun. Borgeby slott porttornet. Antikvarisk medverkan 2014. Carita Melchert.
2015:21 Kv Paradis 51, Lund. Arkeologisk förundersökning 2014. Aja Guldåker.
2015:22 Vård- och underhållsplan. Ballingstorpsgården och Per Olsgården. 2015. Carita Melchert och Gunilla Gardelin.
2015:23 Glädjen 15, Lund. Antikvarisk medverkan 2012-2015. Carita Melchert.
2015:24 Falsterbo 2:22, fornlämning Falsterbo 15:1, Falsterbo socken, Vellinge kommun, Skåne. Kompletterande arkeologisk förundersökning. Ivan Balic och Gertie Ericsson.
2015:25 Färgaren 26, Lund. Stäket. Antikvarisk medverkan 2015. Carita Melchert.
2015:26 Kv Föreningen 2, Lund. Arkeologisk undersökning i form av schaktövervakning 2015. Krister Kåm Tayanin.
2015:27 Kv Grynmalaren 31 och 33, fornlämning Lund 73:1, Lunds stad och Lunds kommun, Skåne. Arkeologisk förundersökning 2015. Gertie Ericsson.
2015:28 Kv Domkyrkan 1, fornlämning Lund 73:1, Lunds stad, Lunds kommun, Skåne. Arkeologisk förundersökning 2014. Gertie Ericsson.
2015:29 Kv Sankt Mikael 13, fornlämning Lund 73:1, Lunds stad, Lunds kommun, Skåne. Arkeologisk förundersökning 2015. Gertie Ericsson.
2015:30 Innerstaden 2:1 – Svartbrödersgatan, fornlämning Lund 73:1, Lunds stad, Lunds kommun, Skåne. Arkeologisk förundersökning 2015. Gertie Ericsson.
2015:31 Kv Gråbröder 16, fornlämning Lund 73:1, Lunds stad, Lunds kommun, Skåne. Arkeologisk förundersökning 2014. Gertie Ericsson.
2015:32 Kv Banken 6, fornlämning Dalby 40:1, Dalby socken, Lunds kommun, Skåne. Arkeologisk förundersökning 2014-2015. Gertie Ericsson och Aja Guldåker.
2015:33 Klippans pappersbruk, kulturvärden i bebyggelsen, Klippans bruk, Klippans kommun, Skåne. Kulturmiljöunderlag 2015. Henrik Borg och Gertie Ericsson.
2015:34 Kv Universitetet 1, Lundagård, fornlämning Lund 73:1, Lunds stad, Lunds kommun, Skåne. Arkeologisk förundersökning 2014. Gertie Ericsson och Aja Guldåker.
2015:35 Hunehals borg, Hanhals 4:31, fornlämning Hanhals 71:1, Hanhals socken, Kungsbacka kommun, Halland. Forskningsundersökning 2014. Gertie Ericsson.

2016

- 2016:1 Kv Katedralskolan 8, fornlämning Lund 73:1, Lunds stad och kommun, Skåne. Arkeologisk undersökning 2015. Krister Kåm Tayanin.
2016:2 Paradis 35, Lunds stad och kommun. Antikvarisk medverkan 2015-2016. Carita Melchert.
2016:3 Innerstaden 1:2 – Märtenstorget, fornlämning Lund 73:1, Lunds stad och kommun, Skåne. Arkeologisk förundersökning 2015. Johan Wallin.
2016:4 Kv Gråbröder 14, fornlämning Lund 73:1, Lunds stad och kommun, Skåne. Arkeologisk förundersökning 2015. Aja Guldåker.
2016:5 Norra Rörums kyrka, Norra Rörums socken, Höörs kommun, Skåne. Antikvarisk medverkan 2015-2016. Carita Melchert.
2016:6 Klörups häradshäkte, fönsterrestaurering, Klörup 3:3, Lilla Slågarps socken, Trelleborgs kommun, Skåne. Antikvarisk medverkan 2016. Henrik Borg